

УДК 378.1:811.111:004
DOI: 10.32342/2522-4115-2020-1-19-43

В.Г. ЧОРНОБАЙ,
*аспірант кафедри інноваційних технологій з педагогіки,
психології та соціальної роботи
ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля» (м. Дніпро)*

ІНТЕРАКТИВНЕ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ: КОМУНІКАТИВНІ ІГРИ, ТАБЛИЦІ ТА СХЕМИ

Статтю присвячено спробі проаналізувати використання сучасних форм і методів (комунікативних таблиць, схем та ігор), якими користуються викладачі іноземних мов для формування загальних знань і мовних компетенцій студентів у навчальному процесі. Розглянуто особливості застосування їх як інтерактивні методи викладання англійської мови у вищих навчальних закладах. Розглянуто доцільність застосування інтерактивних методів, що дозволяє зробити заняття більш різноманітними, що надає студентам можливість проявити мовну самостійність, реалізувати комунікативні вміння і мовні навички. Також описана доцільність використання інтерактивних методів вивчення англійської мови, орієнтованих на активізацію творчого мислення студентів. Розглянуто практичне провадження комунікативних таблиць та схем на заняттях, які можна здійснювати з застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій, використовуючи інтерактивну дошку або відео-проектор. Використання схем і таблиць на парах англійської мови – найбільш ймовірна запорука успішного розвитку мовної компетенції студентів.

Сучасний викладач в процесі навчання студентів англійської мови як під час особистого контакту з групою та викладачем, так і на платформі он-лайн навчання використовує якомога ширший спектр різних методів і засобів навчання, які активізують пізнавальну та навчальну діяльність студентів у процесі вивчення англійської мови; в стимулює зацікавленість предметом та матеріалом. Цього можна домогтися, використовуючи інтерактивні методи навчання (ігри, схеми та таблиці).

Перехід системи вищої професійної освіти на інноваційну діяльність стає найважливішим інструментом в забезпеченні конкурентоспроможності випускників на ринку праці, але без застосування класичної методики викладання мови, неможливо отримати бажаний результат від студентів. На сучасному етапі розвитку науки педагогіки неефективно постійно користуватися традиційними методами і системами навчання, бажано експериментувати, випробовувати нові прийоми і засоби з урахуванням вимог сьогодення.

Ключові слова: мовна компетенція, інтерактивний метод, інтерактивне навчання, інтерактивні технології навчання, організація навчального процесу, комунікативні таблиці та схеми, мовні ігри.

Статья посвящена попытке проанализировать современные формы и методов (коммуникативных таблиц, схем и игр), которыми пользуются преподаватели иностранных языков для формирования общих знаний и языковых компетенций студентов в учебном процессе. Рассмотрены особенности применения их как интерактивные методы преподавания английского языка в высших учебных заведениях. Рассмотрена целесообразность применения интерактивных методов, позволяет сделать занятия более разнообразными, что предоставляет студентам возможность проявить языковую самостоятельность, реализовать коммуникативные умения и языковые навыки. Также описана целесообразность использования интерактивных методов изучения английского языка, ориентированных на активизацию творческого мышления студентов. Рассмотрены практическое осуществление коммуникативных таблиц и схем на занятиях, которые можно осуществлять с применением информационно-коммуникационных технологий, используя интерак-

тивную доску или видео-проектор. Использование схем и таблиц на парах английского языка – наиболее вероятная залог успешного развития языковой компетенции студентов.

Современный преподаватель в процессе обучения студентов английскому языку как во время личного контакта с группой и преподавателем, так и на платформе онлайн обучение, заключается в использовании более широкого спектра различных методов и средств обучения, активизируют познавательную и учебную деятельность студентов в процессе изучения английского языка; в стимулировании заинтересованности предметом и материалом. Этого можно добиться, используя интерактивные методы обучения (игры, схемы и таблицы).

Переход системы высшего профессионального образования на инновационную деятельность становится важнейшим инструментом в обеспечении конкурентоспособности выпускников на рынке труда, но без классической методики преподавания языка, невозможно получить желаемый результат от студентов. На современном этапе развития науки педагогики, не эффективно постоянно пользоваться традиционными методами и системами обучения желательнее экспериментировать, испытывать новые приемы и средства с учетом требований сегодняшнего дня.

Ключевые слова: языковая компетенция, интерактивный метод, интерактивное обучение, интерактивные технологии обучения, организация учебного процесса, коммуникативные таблицы и схемы, языковые игры.

Постановка проблеми. Науковий прогрес ХХІ століття сприяє змінам у обох процесах (викладання та навчання) іноземних мов майбутніх фахівців у галузі агро-виробництва. Також наявний зв'язок з комплексними дослідженнями, що забезпечують створення, застосування і розподіл знань в соціально-економічному просторі, де інновації стають системним явищем. Виникла необхідність зміни пріоритетів професійної підготовки фахівців в напрямі розвитку евристичного і творчого мислення, становлення індивіда як суб'єкта саморозвитку, оволодіння інструментами управління власної освітньої діяльності. Майбутні фахівці повинні бути активними учасниками іншомовного професійного спілкування, досконало володіти правилами мовної поведінки під час комунікативного процесу. Таким чином, перед вченими, методистами та викладачами вищої школи стоїть проблема забезпечення максимально високого рівня сформованості мовної компетенції. Використання опорних схем і таблиць добре застосовувати при вивченні країнознавчого матеріалу (Тема: «Географія. Моя країна, моє місто», «Англomовні країни світу»). Інформація країнознавчого характеру широко використовується на парах з вивчення англійської мови. Вона служить відмінним матеріалом для реалізації міжпредметних зв'язків. При побудові повідомлення країнознавчого характеру можна ефективно поєднувати засвоєння пізнавальних відомостей з успішною активізацією лексико-граматичних навичок. Але головне – текст, а схема (таблиця) – помічник в дослідженні проблеми. Можна виділити три рівні проблематизації змісту навчання іноземної мови: лінгвістичний (проблеми, співвідносні з фонетикою, лексикою, граматикою); комунікативний (проблеми, співвідносні з видами мовленнєвої діяльності); духовно-пізнавальний (саме на цьому рівні можна створити повноцінну проблемну ситуацію, яка спрямована на розвиток навчально-пізнавальної, професійної та творчої діяльності учнів засобами іноземної мови). Останнім часом знаходять застосування такі форми навчання, як активне групове заняття, спрямоване на набуття досвіду учнів щодо застосування концепцій в модельних стандартних і нестандартних ситуаціях; тренінг (спеціальна система вправ) з розвитку в учнів творчого робочого самопочуття, емоційної пам'яті, уваги, фантазії, уяви.

Аналіз останніх досліджень. У сучасній практиці навчання іноземних мов є багато типових проблем, таких як: відсутність системного уявлення про дослідження у вивченні мови (в граматиці, лексиці, фонетиці, країнознавства); труднощі в побудові усного та письмового висловлювання і, як наслідок, низька інтенсивність мовної діяльності учнів і студентів; недостатня активність в засвоєнні знань і не завжди великий інтерес до предмета; високий ступінь забування навчального матеріалу. Саме для вирішення таких проблем, для підвищення ефективності навчання викладачам іноземних мов рекомендується застосовувати на заняттях опорні таблиці і схеми. Л.А. Рябцева пропонує формувати граматичні вміння і навички розмовної мови за допомогою опорних схем і наводить загальні схеми побудови англійських речень, які можна використовувати при вивченні англійських речень: Стверджувальне (+): Підмет + Присудок () Негативне (-) : Підмет + Допоміжний Дієслово +

not + Присудок () Питальне (?): Допоміжний Дієслово + Підлягає + Присудок ()? [1] Для продуктивної роботи доцільно використовувати різні наочні комунікативні таблиці і схеми, які вважаються ефективними граматичними засобами навчання.

С.М. Оліфіренко розглядає декілька методів вивчення англійської мови в технічній вищій школі. Доводить, що старі методики (до різкого технічного прогресу) зараз не ефективні взагалі. Найкраще ж на сучасному етапі – використання мовних таблиць і схем та нестандартних (інтерактивних) технологій [2, с. 33–35].

Мета статті полягає в розкритті питання щодо інтерактивних методів навчання (особливо ігрових) студентів англійської мови з використанням комунікативних таблиць та схем.

Виклад основного матеріалу. У 20-ті роки ХХ століття метою вивчення іноземних мов і навчання їх є розвиток знань, умінь і навичок ефективного використання можливостей мов, цільовий розвиток в учнів і студентів природного таланту і обдарованості, формування мовних навичок і здібностей вільного спілкування іноземною мовою. Тому підручники, навчальні посібники та програми повинні складатися, виходячи з цих завдань, і відповідати державному освітньому стандарту та міжнародним вимогам.

Досвід викладання мови показує, що без граматичних одиниць неможливо повноцінно навчити учня розмовляти іноземною мовою. Сьогодні комунікаційний підхід дозволяє засвоювати граматику ситуативно на функціональній основі, тобто не через «форми» або «структури», а через вираження будь-яких відносин, думок і намірів. Зрозуміло, вміння використовувати граматичні правила вкрай важливе для успішного оволодіння іноземною мовою. Важко домогтися результатів при вивченні англійської мови, якщо студенти не активні на заняттях. Отже, у них зникає мотивація до вивчення дисципліни, що веде до зниження якості знань. Організація навчального процесу на основі моделі «студент – освіта – викладач» передбачає протягом заняття виконання студентом ролі працюючого, а викладачем – ролі керівника. Навчання мови ґрунтується на теорії мовознавства, фонетики, граматики, лексикології, пунктуації і т. д. При цьому важливо озброїти студентів 10 видами пізнавальної діяльності: спостережливістю, дослідженням, умінням аналізувати, умінням зіставляти, умінням виділяти загальне і узагальнювати, умінням виділяти особливості і розрізняти, умінням класифікувати, умінням робити висновки, умінням визначати взаємозв'язки, умінням застосовувати в мові тощо. Знаючи початкові основні схеми, студенти успішно освоюють систему англійських часів і можуть самостійно побудувати речення в будь-якому з них, використовуючи потрібне допоміжне дієслово і закінчення присудка. Так само увагу необхідно приділяти розвитку у студентів мовної підприємливості, мистецтву мови, навичок створення усного та письмового тексту. За цілями застосування розрізняються лексичні, фонетичні, граматичні, стилістичні, методичні, змішані (наприклад: будова слова, фонетика і склад слова) таблиці і схеми. За матеріалом виготовлення розрізняються друковані (графічні) таблиці і схеми, виготовлені на папері (ватмані), а також слайди у вигляді презентацій на електронних носіях. Слід сказати, що останнім часом не стали використовувати діапозитиви, слайди для діапроектора та інших застарілих технічних засобів навчання, а зазвичай використовують відеопроектор. За способом впровадження на заняттях розрізняються два види комунікативних таблиць і схем: 1) спрямовані на вивчення змісту нової теми; 2) спрямовані на зміцнення, повторення і узагальнення пройденого матеріалу.

Головні цілі навчання іноземної мови у вищій школі – формування і розвиток іншомовної комунікативно-культурної компетенції студента. Інтерактивні методи навчання сприяють формуванню мотивації до вивчення іноземної мови. Навчання іноземних мов – взаємодія, співпраця викладача і студентів. Комунікативний підхід поєднує традиційні та інтерактивні методи і прийоми організації діяльності в навчанні іноземних мов. На думку С.Б. Суворової, «інтерактивне навчання розглядається як спосіб пізнання, здійснюваний в формах спільної діяльності учнів. Інтерактивне навчання побудовано на взаємодії учня з навчальним оточенням, навчальною середовищем, яке служить сферою освоюваного досвіду; базоване на психології людських взаємин і взаємодій. Це навчання, що розуміється як спільний процес пізнання, де знання добувається в спільній діяльності через діалог, полілог» [4, с. 34]. Вона наводить класифікацію інтерактивних методів навчання, базовану на комунікативних функціях, в якій поділяє їх на три групи: дискусійні (діалог, групова дискусія, розбір і аналіз життєвих ситуацій); • ігрові (дидактичні ігри, ділові ігри, рольові ігри, організаційно-деяльнісні методи); • психологічна група інтерактивних методів (сенситивні); і • комунікативний тренінг (емпатія).

Саме як інтерактивні підходи можна виділити інтерактивні лекції, рольові, імітаційні, освітні ігри («Студент в ролі викладача», «Кожен знає кожного», «Інтерв'ю»). Активну розумову діяльність передбачено завданнями «Дюжина питань», «Вибір», при виконанні яких студент демонструє індивідуальне сприйняття навколишнього світу.

Інтерактивні методи навчання дають студентам можливість брати активну участь в освітньому процесі, формують і розвивають їх пізнавальну активність. Як справедливо зазначено Е.Ю. Петрашунас «... інтерактивний підхід є основою принципів побудови ділової гри, тому що включають в себе інтеграцію змісту, наукових методів, дидактичних цілей, що формує інтерактивний характер професійних компетенцій» [3, с. 52]. Гра дозволяє вийти за рамки традиційного практичного заняття, і не тільки з іноземної мови. Дана форма організації процесу навчання розширює можливості як викладача, так і студентів, стимулює тих, хто навчається, до спілкування і діалогу іноземною мовою всередині групи, дозволяє кожному студенту особисто ознайомитися з реаліями іншомовного спілкування і опробувати їх, не виходячи зі стін навчального закладу. Рольові ігри порівнян з традиційними формами проведення занять з іноземної мови в умовах немовного вишу мають ряд переваг:

1. У рольовій грі досягається більш високий рівень спілкування, ніж при традиційному навчанні, оскільки рольова гра передбачає реалізацію конкретної діяльності (обговорення проекту, участь в конференції, бесіда з колегами чи однокурсниками) [5, с. 156].

2. Рольова гра являє собою колективну діяльність, яка передбачає активну участь всієї групи і кожного члена групи окремо.

3. Виконання різноманітних завдань призводить до конкретного результату, завдяки чому у студентів виникають почуття задоволення спільними діями і бажання вирішувати нові завдання. При використанні рольових ігор в процесі навчання англійської мови у вищій школі відбувається моделювання природного іншомовного спілкування, реалізується принцип виховування та навчання поваги та зацікавленості до інших культур світу.

Успіх проведення рольової гри залежить від чіткого моделювання: як плану-змісту, так і плану-вираження. На підготовчому етапі студент повинен набути навичок мовного оформлення комунікативних намірів, необхідних для реалізації поставлених цілей комунікації. При безпосередній підготовці рольової гри викладач обробляє матеріал, яким його постачають самі студенти, визначає тип гри, склад учасників, цілі кожного учасника проекту, планує можливі шляхи їх досягнення, прогнозує проблемні ситуації, які можуть виникнути в процесі вирішення поставлених завдань, конкретизує місце спілкування, готує необхідний реквізит.

Проблемним навчання іноземної мови може бути як за формою, так і за змістом. При конструюванні іншомовного змісту навчання проблемна подача матеріалу спонукає учнів до роздумів, самостійного пошуку інформації, самостійних висновків, узагальнень, що, безумовно, сприяє більш повному розвитку особистості, формуванню її ціннісних орієнтацій, зрілості її мислення.

Візуалізація в методиці навчання мов дозволяє створити умови для чуттєвого сприйняття інформації. Вона збільшує ефективність навчання, допомагає осмислено засвоїти мовні елементи, а також зробити це з великим інтересом. На даний момент значення візуалізації вбачається в тому, що вона розвиває когнітивну активність учнів, пробуджуючи в них інтерес до занять мовою, а також розширюючи обсяг засвоєного матеріалу. Крім того, візуалізація дозволяє знизити втому, розвинути творчу уяву, мобілізувати силу волі і полегшити весь процес навчання в цілому [6, с. 115–124].

Наочні методи навчання – це такі методи навчання, при яких засвоєння навчального матеріалу в процесі навчання залежить від застосування наочних посібників. Ці методи сприяють розвитку пам'яті, мислення, уяви.

Ментальна комунікативна карта є способом відображення граматичних структур, а також їх відпрацювання на практиці. Її перевага – чітка логічна структура і привабливий дизайн. Ментальні карти можна використовувати для навчання елементарних граматичних структур, а також більш складних – для просунутих учнів. Наведений нижче рис. 1 (дієслово to be) в ментальній комунікативній карті демонструє альтернативний спосіб подання форми дієслова to be для вже знайомих з ним студентів порівняно з традиційними методами навчання граматики, в яких всі особисті займенники зазвичай представлені в списку з відповідною фор-

мою дієслова (I am, you are, he is, і т. д.). У карті, по-перше, даються основні форми дієслова «to be», а потім додаються відповідні займенники. Даний спосіб подання граматичного матеріалу виділяє подібності і підкреслює відмінності між єдиним і множинним числом.

to be				
Present Simple(Indefinite)				
+	+	-	-	?
full form	short form	full form	short form	
I am	I'm	I am not	I'm not	Am I?
You are	You're	You are not	You're not	Are you?
He is	He's	He is not	He's not	Is he?
She is	She's	She is not	She's not	Is she?
It is	It's	It is not	It's not	Is it?
We are	We're	We are not	We're not	Are we?
They are	They're	They are not	They're not	Are they?

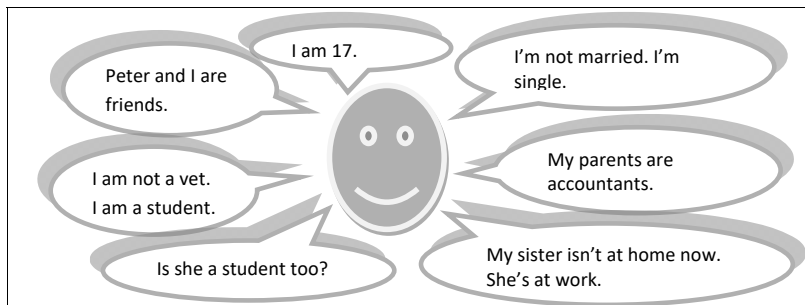

Рис. 1. Дієслово to be в комунікативній ментальній карті з прикладами

Така ментальна карта може використовуватися як альтернативний спосіб подання граматики у вигляді роздаткового матеріалу. Альтернативно, вчитель виконує замальовку на будь-якій дошці. Вона може служити як для презентації нового матеріалу, так і для відпрацювання вивченого. Така карта також може бути легко використана для різних вправ: учні читають конкретну гілку і пробують вимову повних форм, скорочень або цілих пропозицій.

При складанні логіко-комунікативних опорних схем враховуються такі принципи:

- Принцип доступності змісту – мовний матеріал не повинен бути занадто складним;
- Принцип доступності зображення – учні звикають до певних сигналів, що виражає те чи інше граматичне або лексичне явище, і ототожнюють дані сигнали із закладеним в них сенсом;
- Принцип розташування інформації в логічному порядку.

Використання візуалізації при навчанні дозволяє навчати більш глибоко сприймати явища, процеси і предмети навколишнього його світу, створюючи уявлення, коректно відображають об'єктивну дійсність, в той же час розглядаються явища опрацьовуються і синтезуються відповідно до вимог освітніх завдань. Студенти сприймають матеріал, який був представлений за допомогою наочності більш повно. Крім того, наочність здатна активувати психічну діяльність, викликавши у них інтерес до самого процесу навчання на парі. Також наочність здатна розширити обсяг засвоюваного матеріалу, знизити втому і розвинути творчу уяву, вона активує силу волі і спрощує весь процес вивчення англійської мови.

Схеми можна використовувати на будь-якому етапі уроку (активізація знань або введення нового матеріалу, закріплення або контроль отриманих знань), і вони є найоптимальнішим засобом для розвитку вимовлення, лексичної і граматичної сторін мовлення. Інформацію до теми заняття можна умовно поділити на кілька розділів: 1) Загальні відомості про країну; 2) Географічне положення; 3) Економіка; 4) Населення; 5) Політичний і адміністративний устрій.

Така опорна схема створює хорошу основу для повторюваності як в плані порядку викладу матеріалу, так і у використанні при викладі словосполучень лексичних одиниць і граматичних конструкцій. Відомо, що досліджувані країни мають багато відмінностей, тому ця опорна схема забезпечує високий ступінь варіативності, якщо ми говоримо про окремо взятую країну. Складання за такою опорною схемою орієнтує студентів на систематичний виклад матеріалу, прищеплює навички роботи з довідковими матеріалами, орієнтує на використання частотних конструкцій. Схема приваблює простотою складання (це може зробити кожен викладач чи студент) і простотою застосування, оскільки ознайомлювати з нею можна студентів за допомогою класної дошки, комп'ютера, інтерактивної дошки. Використання даної технології сприяє підвищенню творчого потенціалу студентів, розвитку мовлення, мислення.

Н.П. Волкова зазначає, що «уміння майбутнього вчителя використовувати невербальні засоби сприяє більш повній реалізації його комунікативної потреби, самоактуалізації й виявленню комунікативних здібностей. Отже, комплексне навчання невербальних засобів комунікації (у поєднанні з вербальними) створює умови не тільки для вияву, але й розвитку комунікативних умінь, здібностей» [7, с.132; 9].

До педагогічних умов успішної реалізації моделі навчання іноземної мови студентів немовних спеціальностей, яка забезпечує розвиток професійної компетентності, на думку І.Б. П'ятикоп, потрібно збудувати структуру курсу, що поєднує дві складові (спільну мову – General English та мову для спеціальних цілей – Language for Specific Purposes), зробити відбір змісту навчального матеріалу в логіці навчального предмета і в логіці майбутньої професійної діяльності [8, с. 112–116].

Інструменти навчання є необхідною умовою успішного вивчення будь-якої іноземної мови. Англійська мова належить до предметів, який студенти опановують в процесі саме активної мовленнєвої діяльності, такої як говоріння, слухання, читання або написання листів чи переказів текстів (як для покращання загальних знань, так і текстів за фахом). Саме тому візуалізація здатна спонукати не лише вивчати граматику, але і використовувати її в спілкуванні якомога частіше, створити атмосферу реальної комунікації.

Висновки. Професійні знання в сучасному світі мають функцію швидкого «старіння», необхідно їх постійне вдосконалення. Разом з цим постійне вдосконалення професійних знань і підвищення рівня професіоналізму доступні за допомогою дистанційного навчання – навчання на віддаленій відстані. Максимальне використання на заняттях з іноземної мови опорних схем і таблиць дозволяє студентам самим очолювати процес освоєння знань, брати в ньому найактивнішу участь, дає можливість саморозвитку і самовираження. Їх можна використовувати на будь-якому етапі заняття (активізація знань або введення нового матеріалу, закріплення або контроль отриманих знань), і вони є найоптимальнішим засобом для розвитку мовленнєвої, лексичної і граматичної сторін мовлення. Використання опорних схем на парах допомагає студентам освоїти навички аналітичної роботи, розвиває логічне мислення. Студенти вчать працювати з текстом (визначати тему і ідею твору, вести пошук потрібної інформації, аналізувати її, робити узагальнення і висновки) або граматичними правилами, набувають вміння вести дискусію, відстоювати свою точку зору, логічно викладаючи свою думку. Студенти отримують можливість розвивати свою особистість, формувати необхідні не тільки для професійної роботи, а й для повсякденного життя навички спілкування з іншими людьми.

Список використаної літератури

1. Рябцева Л.А. Использование схем и таблиц на уроках английского языка как залог успешного развития языковой компетенции учащихся / Л.А. Рябцева. URL <http://www.allbest.ru/>
2. Олифиренко С.М. Методы изучения английского языка в техническом ВУЗе / С.М.Олифиренко // Мир науки. – 2017. – Т. 5, №2. URL <https://cyberleninka.ru/article/n/metody-izucheniya-anglijskogo-yazyka-v-tehnicheskome-vuze/viewer>
3. Петрашунас Е.Ю. Интерактивные технологии в становлении языковых компетенций студентов / Е.Ю. Петрашунас // Материалы Международной научно-практической конференции, проводимой в рамках Программы Темпус IV. – Витебск, 2010. – С. 51–54.
4. Суворова Н.Н. Интерактивное обучение: новые подходы / Н.Н. Суворова. – М.: Вербум, 2005. – 42 с.

5. Степанова С.Н. Применение информационных и образовательных технологий в обучении иностранному языку студентов неязыкового вуза / С.Н. Степанова // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов: Грамота, 2014. – № 9. – Ч. 2. – С. 156–159.

6. Рогова Г.В. Методика обучения иностранным языкам в средней школе / Г.В. Рогова, Ф.М. Рабинович, Т.Е. Сахарова. – М.: Просвещение, 1991. – 351 с.

7. Волкова Н.П. Трансформації сучасної професійно-педагогічної освіти (комунікативний аспект) / Н.П. Волкова // Матеріали XI наук. регіон. конференції «Євронаука» та XII–XIII сесії Малої акад. наук Криворізької філії Європейського ун-ту. – Київ: Вид-во Європ. ун-ту, 2009. – С. 122–134. URL: <http://ir.duan.edu.ua/handle/123456789/1167>

8. П'ятикоп І.Б. Розвиток професійної компетентності студентів немовних вузів в процесі навчання іноземних мов / І.Б. П'ятикоп // Virtus: Scientific Journal / Editor-in Chief M.A. Zhurba. – 2019, May, 34. P. 112–116. URL: <http://conference-ukraine.com.ua/virtus>

9. Дніпрова О.А. Місце внутрішньої мотивації в профілактиці емоційного вигорання / О.А. Дніпрова, А.Р. Когут // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». – 2017. – №. 1 (13). – С. 86–92.